

Katrín Axelsdóttir

Allavega *alveg*

1 Inngangur

Alveg er alþekkt orð og algengt.¹ Það er í 181. sæti á lista algengustu orða málsins samkvæmt *Íslenskri orðtíðnibók* (1991:557) og í 58. sæti ef aðeins er litið til atviksorða, þar er það næst á eftir *stundum* og *já* (1991:616). Orðið kemur þó ekki fyrir í fornu máli, það virðist eiga sér fremur skamma sögu í málinu og uppruni þess er ekki fullljós, ekki frekar en tengsl þess við ýmis áþekk orð í skyldum málum. Í orðabókum er það greint sem atviksorð og sú orðflokkagreining er oftast óumdeilanleg. En málið er oft ögn flóknara en ráða má af orðabókum. Færa má rök fyrir því að *alveg* geti stundum staðið sem lýsingarorð (líkt og atviksorðin *svona* og *þannig* geta gert). Enn fremur má leiða líkur að því að *alveg* geti stundum verið það sem kallað hefur verið **orðræðuögn** (e. *discourse particle*), og kunni þá jafnvel að gegna fleiri en einu slíku hlutverki. Merking orðsins sem atviksorðs er auk þess dálítið fjölskrúðugri en ráða má af orðabókum.

Um orðið *alveg* hefur áður verið fjallað því að Preben Meulengracht Sørensen birti um það stutta en efnismikla grein árið 1977. Athugasemd frá Halldóri Laxness í *Þjóðviljanum* árið áður hljómar nánast eins og brýning til athugunarinnar. Þar segir m.a. um *alveg* (Halldór Laxness 1976:6):

Orðið virðist enn ófundið upp á útgáfudögum Orðabókar Konráðs Gíslasonar 1851; þar er haft „öldungis“ og „alger-

¹ Ég þakka ritstjórum og ritrýnum *Orðs og tungu* fyrir margar gagnlegar ábendingar. Þá eiga fjölmargir vinir og samstarfsmenn þakkir skildar fyrir að hafa gefið sér tíma til að tala við mig um efnið og rökraða um merkingartilbrigði.

lega“, og reyndar mart fleira eftir mismunandi samböndum, þegar nú er sagt „alveg“. Gaman væri ef málfróðir menn vildu athuga hvenær á 19du öld þetta orð hefur verið búið til; og hvernig hugsað. Er það stytting úr „alla vega“? Eða reykvísk kaupmannapýðing á ensku (always)?

Menn höfðu þó all löngu fyrr verið farnir að brjóta heilann um aldur orðsins. Í grein sem Halldór Laxness ritaði árið 1957 í tilefni af fimmtugsafmæli Jakobs Benediktssonar orðabókarritstjóra segir (Halldór Laxness 1965 [1957]:227):

Aðalstarf Jakobs um undanfarin ár hefur verið formenska við undirbúning vísindalegrar orðabókar íslenskrar; mun þar mörg matarholan; mest hef ég orðið undrandi á þeirri uppgötvun meðal margra í orðabókarstarfi Jakobs, að orðið „alveg“ skuli vera nútíma hrognamál, tiltölulega nýfarið að sjást á prenti (eða ekki fyr en all langt var liðið á öldina sem leið).

Athugun Meulengracht Sørensen, sem kveðst einmitt hafa notið hvatningar og stuðnings Jakobs, snerist mest um aldur og uppruna *alveg* og útbreiðslu orðsins á 19. öld. Hér verður farið í saumana á ályktunum hans og um leið litið á ýmis gömul dæmi um *alveg*. En í þessari grein er einnig fjallað um nútímamál, bæði ritað mál og talmál, og ýmis merkingartilbrigði sem greina má þar, einkum í ritmáli á óformlegum vettvangi og í talmáli. Til að skoða þetta hefur dæma m.a. verið leitað í Risamálheildinni (2022) og ekki síst í tiltækum talmálsgrunnum (Íslenska talmálsbankanum og Íslensku unglingamáli).² Þótt talmálsgrunnar séu fremur smáir í sniðum má margt finna í þeim þegar í hlut á jafn algengt orð og *alveg*.

Efnisskipan er þessi: Fyrst er rætt um hugsanlegan aldur, uppruna og útbreiðslu orðsins *alveg* og um leið sagt frá fyrri athugunum á þessu (2. kafli). Síðan verður sjónum beint að ýmiss konar merkingu og hlutverki *alveg*, einkum í nútímamáli; jafnframt verður vikið að eldri dæmum sem stinga á einhvern hátt í stúf við nútímamál (3. kafli). Þá verður hugað að samanburði við ýmis samheiti, s.s. *algerlega* og *gersamlega* (4. kafli).

² Báðir þessir talmálsgrunnar byggjast á sjálfsprottnum samtölum. Um Íslenska talmálsbankann, sem var komið á laggirnar í byrjun aldarinnar, sjá Þórunni Blöndal 2004:132. Gögnin í Íslensku unglingamáli eru yngri og þátttakendurnir einnig. Um Risamálheildina, sjá Starkað Barkarson, Steinþór Steingrímsson og Hildi Hafsteinsdóttur 2022.

2 Elstu dæmi um *alveg*, uppruni orðsins og útbreiðsla

2.1 Elstu dæmin

Í áðurnefndri grein Meulengracht Sørensen (1977:249) kemur fram að það hafi ekki verið fyrir en við lok 19. aldar sem *alveg* komst inn í orðabók, þ.e. dansk-íslenska orðabók Jónasar Jónassonar 1896, sem þýðing á orðunum *helt*, *rent* og *aldeles*.³

Í athugun sinni á aldri *alveg* studdist Meulengracht Sørensen (1977) við dæmi í Ritmálssafni Orðabókar Háskólans (ROH). Hann tilfærir eftirfarandi sem elsta dæmið, en það er úr Stellurímum Sigurðar Péturssonar (1759–1827) skálds, leikritahöfundar og sýslumanns (Sigurður Pétursson 1844:88):⁴

- (1) Tekur ad syfja tródur klyfja Grana,
bannar gríma [= nótt] gleðskap meir
gengin ríma **alveg** deyr.⁵

Orðið er í 110. vísu fimmtu rímu sem er þarna við það að ljúka. Merkingin virðist vera sú sem vanaleg er í nútímamáli, ‘algerlega’. Stellurímur voru ortar 1791–1792 en handrit Sigurðar er ögn yngra eða frá því um 1800.

Næst í aldri er talsvert yngra dæmi. Það er í bréfi frá 1838, frá séra Einari Thorlacius (1790–1870) til Finns Magnússonar í Danmörku:

- (2) því Lands Yfirrettrinn tildæmdi oss **alveg** Skóginn, og
málkostnaðinn f. Yfirrettinum (Rigsarkivet)

³ Við þetta má bæta að *alveg* kemur þarna einnig fyrir sem þýðing á *absolut* og *fuld* og er oft notað í skýringum á samsettum orðum og orðasamböndum.

⁴ Eitt dæmi ROH er skráð mun eldra (17ms) í skrá um safnið á netinu (ROH-g). Það er úr Rímum af Amoris konungi, eignuðum Bjarna Jónssyni Borgfirðingaskáldi sem fæddur var á 16. öld og lifði fram um miðja 17. öld:

(i) Ottans þóttinn af svo rann,
Ad **alveg** kvíðalaus vard hann.

Á seðilinn sjálfan er skráð að hér sé vafalaust um að ræða breytingu í útgáfu; í tveim handritum (um 1780 og um 1830) standi annars vegar *umm syder kvíðalaus* og hins vegar *ýdel kvíðalaus vard hann*. Þetta er vísast ástæða þess að Meulengracht Sørensen nefnir ekki dæmið. Aðalsteinn Eyþórsson (2015) nefnir enn fremur að Finni Sigmundssyni hafi vírst rímurnar yngri en svo að Bjarni hafi getað ort þær. Hér verður því litið fram hjá þessu dæmi.

⁵ Feitletrun í þessu dæmi og öðrum hér á eftir er mín.

Dæmið barst Orðabók Háskólans bréfleiðis frá Jóni Helgasyni, prófessor í Kaupmannahöfn, árið 1962 að því er segir á orðabókarseðlinum. Hér er því ekki um að ræða dæmi sem fannst við hefðbundna orðtöku á vegum orðabókarinnar. Gera má ráð fyrir að Jóni hafi verið kunnugt um að dæmi um *alveg* hafi verið fátíð frá þessum tíma og hann því séð ástæðu til að skrá dæmið. Af bréfi Einars, sem varðveitt er í Kaupmannahöfn, má ráða að hann hafi staðið í málaferlum við yfirvöld um skóg nokkurn. Merking *alveg* virðist hér vera sú sama og tíðust er í nútímamáli, ‘algerlega’; Einari (eða hans fólki) hefur verið dæmdur allur skógurinn.⁶

Samkvæmt Meulengracht Sørensen (1977:246) er dæmi úr kvæðinu Njólu eftir Björn Gunnlaugsson (1788–1876), kennara við Bessa-
staðaskóla, það þriðja í aldursröðinni (Björn Gunnlaugsson 1842:17):

- (3) Ætlar líf sig eiga rétt
yfir dauðum hlutum.
Drottinn hefir svo tilsett
síðan **alveg** nutum.

Fljótt á litið gæti merking síðustu línunnar virst sérkennileg. En þetta skilst ef vísan er skoðuð í heild: ‘Lífið ætlar sig eiga rétt yfir dauðum hlutum, Drottinn hefur hagað því þannig og allar götur síðan nutum við [þessa].’ Hér er því líklega ekki um það að ræða að *njóta alveg* (sem væri merkingarlega heldur skrítið) heldur *alveg síðan*.

Meulengracht Sørensen (1977:247) telur að *alveg* sé upprunnið í talmáli og hafi þaðan borist í ritmál. Þá ályktun virðist hann helst draga af nokkrum dæmum sem hann hafði áður nefnt frá miðbiki 19. aldar, þremur úr sendibréfum (frá 1838 og 1845) og einu úr dagbók (frá 1848). Þessu til stuðnings nefnir hann að Benedikt Gröndal (1826–1907) og Jón Árnason (1819–1888), sem báðir hafi verið þekktir fyrir óhefðbundna málnotkun, noti *alveg* snemma. Hann telur að dæmin sem hann hefur þegar nefnt úr bundnu máli, þ.e. elsta dæmið (í *Stellurímum*, sjá (1), frá lokum 18. aldar) og það þriðja elsta (í *Njólu*

⁶ Síðar í þessu bréfi Einars er reyndar að finna annað dæmi um *alveg* og merkingin virðist vera ‘algerlega, að fullu’:

(ii) og í þriðja lagi vilium við helldur **alveg** kaupa duglegann mann, enn ockur væri gefinn einhver óduglegur. (Rigsarkivet)

Hér er Einar að ræða þann möguleika að ráða málafærslumann vegna væntanlegrar endurupptöku málsins; hann vill heldur greiða fullt verð fyrir góða þjónustu en fá lakari þjónustu ókeypis.

Björns Gunnlaugssonar, sjá (3), frá 1842), breyti engu um þá hugmynd að *alveg* sé upprunnið í talmáli.⁷ Um það má reyndar leyfa sér að efast.

Þegar nýjungar koma upp er það vissulega oft svo að talmálið ryður brautina. En þessu kann auðvitað að hafa verið öfugt farið. Frá svipuðum tíma og fyrrnefnd bréfa- og dagbókardæmi og dæmið í Njólu eru nokkur dæmi um *alveg* í Viðeyjarbiblíu (*Biblía* 1841).⁸ Þau má öll sjá í (4):⁹

- (4) a. Farid burt, farid burt, gángid út þadan, snertid ekkert óhreint! Gángid **alveg** út úr borginni. (Jes. 52, 11)
- b. sökum þinnar mikillrar miskunsemdar gjördir þú ekki **alveg** út af við þá (Nehem. 9, 31)
- c. sópa burt Jeróbóams húsi, eins og menn sópa burt hroda, **alveg**. (1. Kon. 14, 10)
- d. á sá hreini að stökkva á þann óhreina á 3ja og 7da degi, og hreinsa hann **alveg** á 7da degi. (4. Mós. 19, 19)
- e. Þegar hún er geingin burt af bænum, og farin **alveg** í burtu, en giftist öðrum manni (5. Mós. 24, 2)

Að þýðingu Viðeyjarbiblíu komu ýmsir, þar á meðal nokkrir tengdir Bessastaðaskóla. Í þeim hópi var Sveinbjörn Egilsson (1791–1852). Hann þýddi nokkrar bækur biblíunnar, þar á meðal Jesabók (Sveinbjörn Egilsson 1952:49), svo að dæmið í (4a) er hans verk. Þýðingunni hefur verið lýst svo: „Dómur sögunnar er, að þarna hafi margt verið afar fagurlega þýtt. Alþýðlegur blær sveif þó yfir vötnunum, bæði í orðavali og stafsetningu, í anda Fjölnismanna.“¹⁰ Nú er hugsanlegt

⁷ Stellurímur segir Meulengracht Sørensen ortar í því sem e.t.v. mætti kalla skrumstíl (hann notar orðið „travesterende“) og dæmi Björns Gunnlaugssonar er útskýrt þannig að Björn hafi verið sérkennilegur („ikke ... nogen helt almindelig personlighed“).

⁸ Um þessi dæmi var Meulengracht Sørensen ekki kunnugt fyrr en hann hafði lokið við handrit greinar sinnar. En hann minnst á þau neðanmáls (1977:246) og þau eru núna komin á seðla í ROH. – Það er engu líkara en að starfsmenn Orðabókar Háskólans hafi tekið sig til, hugsanlega í tilefni af skrifum Meulengracht Sørensen, og leitað gaumgæfilega að *alveg* (og kannski öðru í leiðinni) í Viðeyjarbiblíu. Þessi leit bar góðan árangur því að fjögur dæmi fundust, sem er ekki nema einu færra en finnst við rafræna leit í Viðeyjarbiblíu á vef Biblíufélagsins (<https://biblian.is/videy/>).

⁹ Dæmi (4a–d) eru á seðlum í ROH (en ekki sýnd í ROH-g); dæmi (4e) fannst við rafræna leit í Viðeyjarbiblíu, sbr. nmgr. 8.

¹⁰ Þessi ummæli eru úr sýningaraskrá sýningarinnar „Þann arf vér bestan fengum“ sem opnuð var í Þjóðarbókhöðunni 26. september 2015 og eru birt á vef Biblíufélagsins (<https://biblian.is/videy/>).

að notkun orðsins *alveg* megi rekja til þessa alþýðleika, að lærdómsmennirnir sem þarna voru að verki hafi í þessum tilvikum notað nýtt orð sem þeir þekktu úr tungutaki alþýðunnar. Það er þó ekki víst. Í þýðingu Sveinbjarnar á Ódysseifskviðu sem kom út 1840, ári á undan biblíunni, er eitt dæmi um *alveg*. Samhengið er þetta (*Homeri Odyssea* 1840:15):

- (5) Hinn greindi Telemakkus svaraði henni og sagði: móðir mín, einginn af Akkeum hefir meiri ráð á boganum, en eg, hvört sem eg vil ljá hann nokkurum eða synja hans; einginn af þeim, sem ríki hafa á hinni grýttu Itøku, eða á eyunum hjá því hestauðga Elealandi, skal taka ráðin af mér nauðugum, enda þó eg vildi gefa gestinum þenna boga **alveg** með sér.

Sveinbjörn þýðir hér með *alveg* gríska orðið *καθάπαξ* sem er sambræðingur úr tveim orðum, *κατά* (sem hér stendur sem atviksorð) ‘alveg’ og atviksorðinu *ἅπαξ* ‘(aðeins) einu sinni, í eitt skipti fyrir öll’.¹¹ Hómersþýðingar Sveinbjarnar, sem voru undir miklum áhrifum forn málsins (sjá t.d. Kjartan Ottósson 1990:63–64), verða varla taldar hafa á sér alþýðlegan blæ þótt vissulega finnist þar dæmi um talmálsleg einkenni.¹² Það er heldur óvænt að hann hafi kosið að hafa á þessum stað í þýðingu sinni orð sem einkum var bundið við talmál þótt það sé auðvitað ekki útilokað.

2.2 Uppruninn

Ef *alveg* var ekki sprottið úr talmáli má gera ráð fyrir því að það hafi verið smíðað af menntamanni, sé lærð orðmyndun. Efniviðurinn kann að hafa verið *alla vega* ‘á alla vega, alls konar’ sem enn tíðkast í þeirri merkingu í málinu,¹³ báðir liðir *alveg* eiga sér þarna ákveðna samsvörun og merkingarlega er þetta ekki víðs fjarri *alveg* þótt merkingin sé ekki sú sama. En hér má einnig líta í örlítið aðra átt.

¹¹ Lok brotsins í (5) hafa m.a. verið þýdd svona á ensku: „if I wish to give the bow, even to this stranger as an outright gift to take away with him.“ (*Homer Odyssey*).

¹² Sbr. t.d. Finnboga Guðmundsson (1960:290–291) sem nefnir að í þýðingunum megi finna dæmi um „óm af hressilegu og ómenguðu orðbragði“ og Kjartan Ottósson (1990:64) sem segir Sveinbjörn hafa notað ýmis orðatiltæki úr alþýðumáli þar sem við átti.

¹³ Oftar er *alla vega* (eða *allavega*) notað í merkingunni ‘að minnsta kosti’ en sú notkun er fremur ný.

Atviksliðurinn *allar götur* er vel þekktur í nútímamáli, einkum á undan *síðan* eða *upp frá því*: *hann hefur verið í stjórnámálum allar götur síðan*. Áður fyrr var þessi liður oftast hafður í eintölu, *alla götu* (eða *allagötu*). Og notkunarsviðið var víðara en nú er því að *alla götu* gat ekki aðeins vísað til tíma, eins og í dæminu hér, heldur einnig rúms. Sigfús Blöndal lýsir notkuninni greinilega í orðabók sinni (1920–1924) undir flettunni *gata*, en í sumum þessara dæma myndu nútímamenn væntanlega nota orðið *alveg*:

alla götu, allar götur, helt (baade om Tid og Rum), hele Tiden, altid; hele Vejen: *er senn orðinn allar götur á eftir tímanum* (helt efter Tiden) [...]; *sá allar götur í austri nokkra dranga* (helt i Øst) [...]; *alla götu upp hjá Sóleyjarhöfða*, helt oppe ved S. [...]; *lengi ... allar götur ofan úr pápisku*, længe ... helt fra de katolske Tider

Alla götu þekktist í fornu máli og gat þar bæði vísað til tíma og rúms, og raunar einnig háttar ('á allan hátt').¹⁴ Elsta dæmið um liðinn í ROH er í þýðingu Odds Gottskálkssonar á Historíu þínunnar frá 1558, og þar vísar hann til rúms (*alla götu hjá* 'alveg hjá'):

- (6) Þat er, at suo langt var fiallit olíueti burt fra Jerusalem, sem hæfuiligt og leyfuiligt var at ganga a þuottdeiginum, þat er, at þat var **allagutu** hia. (*Historía Þínunnar* 1558:II IV,v)

¹⁴ Í forn málsorðabókinni í Kaupmannahöfn (ONP, undir *gata*) eru ekki nema tvö dæmi og þau vísa bæði til rúms. Annað þeirra er í fornaldarsögunni Hálfðanar sögu Eysteinnssonar, í handriti frá 14. öld:

(iii) Hundrinn karlsnautr hljóp inn í kjaptinn ok **alla götu** niðr í kviðinn ok reif hann innan ok sleit ór honum hjartat

Í orðabók Fritzners (1886–1896, undir *gata*) eru gefnar tvær merkingar, önnur vísar til tíma ('altid') en hin til háttar ('i alle Maader, Henseender') og sögð samsvara *alla vega*. Í (iv) má sjá dæmi um báðar þessar merkingar:

(iv) a. ok þar medr hafdi hun [Sara, kona Abrahams] **alla götu** þar til ubyria uerit (*Stjörn* 1862:119)

b. þvíat hann lifði sitt lif storvm heilagliga ok finnz **alla götv** verit hafa enn rettvisazti (*Mariu saga* 1871:200)

Bæði þessi dæmi eru úr harla gömlum textum. Það fyrra er í *Stjörn*, í frásögn af óbyrjunni Söru sem fæddi barn á gamals aldri. Tímavísunin sem þekktist enn í nútímamáli á sér því mjög gamlar rætur.

Parna er ritað *allagutu*. Rithættir liðarins eru nokkrir og seðlar ROH hafa fjórar mismunandi yfirskriftir: *allagutu* (5 seðlar, 16.–18. öld), *allagötu* (8 seðlar, 17.–18. öld), *allagötuhjá* (1 seðill, 18. öld)¹⁵ og *allagötur* (1 seðill, 18. öld). Enn fleiri rithætti má svo sjá í dæmunum sjálfum. Allt er þetta þó það sama. Í öllum dæmum ROH um atviksliðinn *alla götu* (að öllum ritháttum meðtöldum) sem sýna eitthvert samhengi á annað borð vísar liðurinn til rúms (en ekki tíma) og kemur næst á undan orðum sem tjá staðsetningu, *hjá*, *við* og *upp undir*. Í öllum þessum tilvikum væri í nútímamáli eðlilegt að hafa *alveg*.

Rithátturinn *allagutu* endurspeglar framburð. Á tveim stöðum nefnir Jón Ólafsson úr Grunnavík (1705–1779) atviksorðið *alla götu* í orðabókarhandriti sínu (undir *gata* og *allur*), sbr. seðla Orðabókar Háskólans sem skrifaðir voru upp úr bók Jóns (= JÓ). Seðlarnir hafa yfirskriftirnar *allagutu* og *allagötu* en á þeim báðum kemur fram að almennt sé sagt *allagutu* í stað *allagötu*:

- (7) a. *alla gutu*. vulgò adverbialiter, ita pronuntiant pro *alla götu*, totam xx viam, ut: far þu *alla gutu* þangað. rek þu hnifinn í tried *alla götu* upp að skapti. (JÓ *gata*)¹⁶
- b. *alla götu*, pronuntiat vulgò *alla gutu*, hiaa, apud, prope, juxta. (JÓ *allur*)¹⁷

Á einum af seðlum ROH um *allagutu* er tilvitnun í grein Árna Böðvarssonar (1951:161) um málfræðistörf Eggerts Ólafssonar (1726–1768) en þar nefnir Árni að *alla gutu* fyrir *alla gautu* (þ.e. *götu*) sé „meðal bögmæla“ sem Eggert leiðréttir í ferðabók sinni.

Þessi hraðsoðna yfirferð um atviksliðinn *alla götu* í söfnum Orðabókar Háskólans bendir til þess að liðurinn kunni með tímanum að hafa orðið ógegnsær. Síðari hlutinn er oft borinn fram öðruvísi en þolfallsmyndin *götu*, stundum virðist eintölu og fleirtölu blandað saman (*allagötur*) og fyrir kemur að liðurinn renni í riti saman við forsetninguna á eftir (*allagöturhjá*). Spyrja má hvort liðurinn *alla götu* hafi verið illa séður af einhverjum. Eggert Ólafsson virðist hafa amast við framburðinum *alla gutu* og hann var kannski ekki einn um það. Því má velta fyrir sér hvort einhver menntamaðurinn hafi verið orðinn þreyttur á því sem hann taldi ambögu og einfaldlega stungið upp á öðru

¹⁵ Í dæminu sjálfu á seðlinum stendur reyndar *alla-guturhía*.

¹⁶ Þýðing mín: ‘*alla gutu*. Iðulega notað sem atviksorð, svo borið fram í stað *alla götu*, *alla ... leið*, eins og: far þú *alla gutu* þangað, rek þú hnifinn í tréð *alla götu* upp að skafti.’

¹⁷ Þýðing mín: ‘*alla götu*, er almennt borið fram *alla gutu*; *hjá*, apud [‘við’], prope [‘nærri’], juxta [‘upp við’].’

orði sem gæti komið í stað þessa atviksliðar.¹⁸ *Vegur* og *gata* eru sömu merkingar svo að síðari liðurinn *-veg* er nærtækur. *Allan veg* hefði legið beint við. En *al-* er alþekktur fyrri liður og *alveg* stutt og laggott.¹⁹ Orðið *alveg* kann þó auðvitað að hafa verið smíðað án þess að um einhvers konar andóf gegn *allagutu* hafi verið að ræða. Sömu merkingar og *alveg* var tökuorðið *aldeilis* og nýsmíðin var e.t.v. til höfuðs því orði.²⁰

Í áðurnefndri grein veltir Meulengracht Sørensen (1977:251) fyrir sér uppruna *alveg*. Fyrst nefnir hann fyrrgreind merkingartengsl við *alla vega* og sýnir eitt dæmi þar sem hann álítur *alveg* greinilega samsvara *alla vega* merkingarlega:

- (8) svo að segja allir eða **alveg** yngri menn tíndu þeir [fejl for pá, o: mislinga?] upp (Norðanfari 1883:98)

Dæmið er reyndar engan veginn greinilegt. Í setningunni eru augljóslega einhver mistök og þau eru ekki á þeim stað sem Meulengracht Sørensen telur. Gerandinn í setningunni eru mislingarnir; þarna hefur átt að standa *svo að segja alla eða alveg yngri menn tíndu þeir [mislingarnir] upp*.²¹ Notkun *alveg* er hér því frekar dæmigerð, sjúkdómurinn nær til svo að segja allra og *alveg* allra yngri manna.

¹⁸ Rétt er að taka fram að *alla götu* (ásamt tilbrigðum) samsvarar ekki *alveg* í öllum tilvikum. Að minnsta kosti hafa engin dæmi á borð við **þetta er allagutu horfið* 'þetta er alveg horfið' fundist við þessa athugun; liðurinn virðist einkum hafa verið bundinn við tíma (sbr. *allar götur síðan*) eða rúm (*alla götu hjá bænum* 'alveg hjá bænum'). Sum elstu dæmin um *alveg* snúast hvorki um tíma né rúm (sjá t.d. dæmin í (1) og (2)). En meðal elstu dæma eru líka dæmi sem vísa til tíma (sjá (3)) og rúms (sjá (4a)). *Alla götu* og *alveg* skarast að minnsta kosti og hugsanlega nægði sú skörun til þess að *alveg* yrði tekið upp í víðara samhengi en *alla götu*. – Raunar eru til dæmi um *alla götu* sem hvorki vísa til tíma né rúms heldur háttar. Þess konar dæmi úr fornu máli mátti sjá í (ivb) og slíkt má einnig finna frá síðari tímum:

(v) Vær gjörum ráð fyrir, að lesendur vorir hafi sæð fyrir laungu, að þessi skipan fer **alla götu** lengra en ráðherrabréfið. (Jón Sigurðsson 1858:73)

Þarna virðist *alla götu* helst samsvara 'á allan hátt'. En *alveg* kæmi þó varla til greina í staðinn.

¹⁹ Ýmis orð voru vissulega til í þessari merkingu, s.s. *algerlega*, *gersamlega* og *öldungis*, en ekkert tvíkvætt. Slíkt orð kynni að hafa komið skáldum að góðum notum.

²⁰ Sbr. Meulengracht Sørensen (1977:252): „Måske er behovet for det nye ord opstået i takt med, at låneordet *aldeilis* blev trængt tilbage.“ Hann telur samt sem áður að *alveg* sé upprunnið í talmáli og nefnir ekki þann möguleika að það sé búið til vísitandi.

²¹ Þetta orðalag, að sjúkdómur „tíni upp“ sjúklinga, má sjá í eftirfarandi dæmi frá upphafi 20. aldar:

(vi) *Mislingarnir* hafa nú þegar **tínt upp** allflest heimili hér í kaupstaðnum [Ísafirði], og mega því teljast í rénun (*Þjóðviljinn* 1904:130).

Þrátt fyrir þessa meintu merkingarsamsvörun *alla vega* og *alveg* telur Meulengracht Sørensen (1977:252) *alla vega* ekki hafa haft bein áhrif á tilurð *alveg*; það fyrrnefnda hafi sem sé ekki þróast yfir í *alveg* þótt það kunni að hafa þjónað sem ákveðin fyrirmynd með sína tvo merkingarlega sambærilegu liði. Honum þykir vænlegra að líta til orðsins *alvegis* sem eitt dæmi er til um frá þessum tíma í ROH, í bréfi Álfheiðar Jónsdóttur (1794–) frá 1821:

- (9) einhverjum hefir hann sagt [...] að hann mundi verða feginn að fá hana Sigríði, þó hún væri ólétt, sem hann hafði **alvegis** haldið. (*Konur skrifa bréf* 1961:61)

Þarna er Álfheiður að segja frá vonbiðli Sigríðar systur sinnar en hún hafði orðið ólétt eftir vinnumann á bænum. Þegar bréfið er lesið er nokkuð ljóst að Álfheiður notar *alvegis* ekki í sömu merkingu og *alveg*; þarna hlýtur að vera á ferðinni merkingin 'hálfpartinn' (vonbiðillinn hafði grun um, hélt hálfpartinn, að Sigríður væri ólétt en vildi þó eignast hana). Það væri frekar undarlegt að tala um að einhver haldi eitthvað *alveg*; sú merking væri væntanlega tjáð með öðru orðalagi, á borð við *vera viss um*. Hugsanlegt er að Álfheiður hafi haft í huga orðið *hálfvegis* (sem var til í málinu á þessum tíma) og henni hafi hér orðið á pennaglöp. Það er því ekki mikið á þessu dæmi í bréfi Álfheiðar að byggja.²² Meulengracht Sørensen (1977:252) segir *alvegis* kunna að hafa verið leitt af *alveg*. En hann telur þó líklegra að það hafi orðið til sjálfstætt; bæði orðin séu sjálfsprottnar nýmyndanir úr *al-* og *-veg* og hafi komið upp um svipað leyti.²³

Ásgeir Blöndal Magnússon (1989:13) telur að *alveg* kunni að vera nýmyndun úr *á allan veg* „eða því um líku“. Þetta er áþekkt áður nefndri hugmynd um efniviðinn *alla vega* og e.t.v. hafði Ásgeir þann lið líka í huga þótt hann segi það ekki beinlínis. Hann nefnir svipaðar orðmyndir í grannmálunum, nýnorsku *allveg*, lágbýsku *allwege* og ensku *alway(s)* en segir þær allar hafa tíðarmerkingu ('alltaf') og þær séu því vísast ekki í neinum beinum tengslum við íslenska orðið *alveg*. Ásgeir

²² Í ROH er reyndar eitt annað dæmi um *alvegis*. En það er mun yngra (frá 1918) og merkingin þar er greinilega 'alveg, algerlega'. Orðið kallast þar á við *hálfvegis*:

(vii) Það stoðar ekki að standa skjálfaði á beinunum frammi fyrir hálfvegis eða **alvegis** úreltri málvenju.

²³ Ef *alvegis* á sér rætur í pennaglöpum, eins og hér er giskað á, kunna þau mistök að tengjast því að Álfheiður hafði heyrt orðið *alveg* en það hafi þó ekki verið henni tamt.

nefnir ekki færeyska orðið *alvegis*, sem getur haft sömu merkingu og *alveg* í íslensku hefur oftast, þ.e. ‘algerlega’ (sbr. Sprotin.fo). Tilvist áþekkra orða með sömu merkingu í tveim náskyldum málum gæti bent til skyldleika. En fyrst engar gamlar heimildir eru til um *alveg* er ekkert á þessu að byggja. Færeyska *alvegis* gæti verið nýmyndun, rétt eins *alveg* var að öllum líkindum.

2.3 Útbreiðslan

Hér að framan var velt upp þeim möguleika að *alveg* hefði verið nýjung ættuð úr stétt menntamanna. Ekki hafa það þó verið Bessa- staðamenn sem bjuggu orðið til, dæmið í Stellurímum Sigurðar Péturssonar er eldra. Hugsanlega var Sigurður höfundur orðsins og það síðan komist hratt á flug, annaðhvort með rímunum (sem urðu vinsælar, sbr. Halldór J. Jónsson 1949:90) eða þá í gegnum tengsl Sigurðar við menntamenn á hans tíma.²⁴ Nefna má að Sigurður var mikill vinur Geirs biskups Vídalíns (1761–1823) og bjó á heimili hans og konu hans síðasta aldarfjórðunginn sem hann lifði (Steingrímur J. Þorsteinsson 1943:22).²⁵ Geir var svo aftur einn þeirra sem komu að þýðingu Viðeyjarbiblíu 1841 og tengdist m.a. þannig mörgum Bessastaðamönnum svo að boðleiðir hér hafa verið stuttar.

Samkvæmt Meulengracht Sørensen (1977:250) breiddist *alveg* hratt út í ritmálinu á 6. og 7. áratug 19. aldar. Þetta byggir hann á vaxandi fjölda dæma í ROH frá þessum tíma.²⁶ Þessi hraða þróun bendi annars

²⁴ Í öðru leikriti Sigurðar Péturssonar, gamanleiknum Narfa, kemur fram greinilegur málhreinsunaráróður (Steingrímur J. Þorsteinsson 1943:29). Það er því ef til vill ekki mjög langsótt að giska á að Sigurður kunni að hafa búið til orð sem gat komið í stað tökuorðsins *aldeilis*.

²⁵ Sigurður og Geir kynntust á háskólaárum sínum í Kaupmannahöfn og urðu þá þegar miklir mátar. Sigurður hafði þá dvalist allengi í Danmörku (frá 15 ára aldri) og Geir mun bæði hafa kennt honum íslensku (á nýjan leik) og að yrkja (Árni Helgason 1947:164).

²⁶ Ýmislegt bendir til þess að þetta sé rétt. Í elstu íslensku nútímaskáldsögunum, Pilti og stúlku og Manni og konu Jóns Thoroddsen (1818/1819–1868) frá 1850 og 1876, eru engin dæmi um *alveg* (*Orðstöðulyklar*). Í þriðju elstu íslensku skáldsögunni, Aðalsteini eftir Pál Sigurðsson (1839–1887) sem kom út 1877, eru á hinn bóginn níu dæmi um *alveg*. Þau atviksorð og -liðir sem Jón Thoroddsen notar helst í merkingunni ‘alveg’ eru *öldungis* (átta sinnum) og *með öllu* (17 sinnum). Páll notar þetta hvort tveggja líka, *öldungis* reyndar oft en *alveg*, eða 16 sinnum, og *með öllu* fimm sinnum. (Önnur orð sömu merkingar nota þessir höfundar minna. Jón notar *algjörlega* þrisvar, *gjörsamlega* tvisvar og *fullkomlega* einu sinni; Páll notar *fullkomlega* tvisvar.) Séu tölur um *alveg* á vefnum Tímarit.is skoðaðar sést greinilega að tíðni orðsins snareykst á áratugunum eftir 1850; frá 1840–1849 eru níu dæmi (það elsta

vegar til þess að orðið hafi þá þegar verið vel þekkt í talmáli (sem er þó óvíst, sbr. að framan) og hins vegar til öflugs útbreiðslukjarna („et meget aktivt spredningscentrum“). Í því samhengi nefnir hann Bessastaðaskóla (stofnaður 1805); í heimavistarumhverfinu þar hafi ný orð auðveldlega náð fótfestu og komist svo í ritmálið. Hér að framan hefur verið minnst á Bessastaðamenn, og þá var átt við kennarana. Vitað er að kennarar við skólann höfðu mikil áhrif á málnotkun nemenda sinna (sjá t.d. Öldu Bryndísi Möller 2014:70–71 og víðar). Hafi einhverjir kennarar á Bessastöðum hreinlega lagt að nemendum sínum að nota *alveg* (í stað t.d. *aldeilis* og *allagutu*), eða gengið á undan með fordæmi, getur það varpað ljósi á hina hröðu útbreiðslu. Nýjungar „að ofan“ virðast eiga greiðari leið um málsamfélög en þær sem eiga sér rætur neðar í samfélagsstiganum (sjálfsprottnar breytingar) og andstaða í efsta laginu getur stöðvað framgang nýjunga sem verða til neðar (sjá umræðu hjá Katrínu Axelsdóttur 2014:44–45 og rit sem þar er vísað til). Samkvæmt þessu ættu nýjungar sem bryddað er upp á í efsta laginu að breiðast hraðar út en aðrar. Hin hraða útbreiðsla *alveg* bendir því ef til vill frekar til kennaranna á Bessastöðum en nemendanna.

2.4 Samantekt

Hér hefur verið greint frá því helsta í athugunum Meulengracht Sørensen (1977) á aldri, uppruna og útbreiðslu *alveg*. Lagt var mat á hugmyndir hans eftir föngum og sums staðar stungið upp á öðrum skýringum og túlkunum á efniviðnum. Í stuttu máli eru meginniðurstöður hans þær að orðið sé ungt (frá um 1800), það sé upprunnið í talmáli og hafi þaðan breiðst hratt út frá því um miðja 19. öld. Hér er tekið undir mat hans á aldri og hraðri útbreiðslu. Hins vegar er settur fyrirvari um að upprunans sé að leita í talmáli – orðið kunni allt eins að hafa verið búið til vísvitandi af menntamanni eða -mönnum (e.t.v. sem andóf gegn *allagutu* og sem hentugur kostur í stað tökuorðsins *aldeilis*) og notkun þeirra geti skýrt hina hröðu útbreiðslu. Ekkert hér er þó hægt að sanna eða styðja fulltraustum rökum, til þess eru heimildir um orðið framan af of rýrar.

er frá 1846), frá 1850–1859 eru þau 225 og frá 1860–1869 eru 719 dæmi. Þetta er mikil aukning, jafnvel þótt lítið sé til þess að textamagnið aukist vissulega líka mikið milli þessara áratuga. Til samanburðar má nefna að tölur um *öldungis* frá sömu þremur áratugunum eru 81, 161 og 164. Strax á 6. áratugnum hefur *alveg* því skotist fram úr *öldungis*. Um hlutfallslega tíðni *alveg* og nokkurra samheita á 19. öld verður rætt nánar í 4. kafla.

3 Merking og hlutverk *alveg*

3.1 Inngangur

Í þessum kafla verður sjónum beint að því hvernig orðið *alveg* er og hefur verið notað. Byrjað er á umfjöllun um atviksorðið *alveg*, en þannig er orðið greint í orðabókum. Næst verða skoðuð dæmi um það í stöðu lýsingarorðs, þá sem orðræðuagnar og loks verður litið á ýmis eldri dæmi þar sem *alveg* væri varla notað nú.

3.2 *Alveg* sem atviksorð

Í orðabókum er *alveg* greint sem atviksorð. Hér má sjá hvað segir um merkingu þess í tveim helstu orðabókunum um nútímamál, *Íslenskri orðabók* 2002 (ÍO) og veforðabókinni *Íslenskri nútímamálsorðabók* (ÍN) ásamt notkunardæmum:

(10) **Íslensk orðabók**

- fullkomlega, algerlega, öldungis, til fulls

ekki alveg ekki fullkomlega, alls ekki

ég kem alveg þ.e. strax

hættu nú alveg þ.e. með öllu (oft um að nú sé nóg komið eða að nú sé náð hástigi frásagnar)

(11) **Íslensk nútímamálsorðabók**

1 fullkomlega, algerlega

DÆMI: *ég var alveg búin að gleyma fundinum*

DÆMI: *hann skildi þetta ekki alveg*

2 til áherslu

DÆMI: *veðrið var alveg kolvitlaust*

DÆMI: *hún er alveg frábær vinkona*

3 nærri því, nálægt því

DÆMI: *ég var alveg að sofna*

Upplýsingarnar í þessum heimildum eru áþekkar, þarna er talað um atviksorð og merkingin er ‘fullkomlega’, ‘algerlega’ eða því um líkt.²⁷

²⁷ Atviksorð þessarar merkingar teljast til undirflokks sem hefur verið nefndur **áhersluatviksorð** eða **stigsatviksorð** (e. *degree adverb*), sjá t.d. Höskuld Þráinsson 2005:57, 125. Önnur orð í þeim flokki eru t.d. *mjög*, *ennþá*, *næstum* og *ótrúlega*.

Dæmin í ÍO samsvara þessari merkingu líka öll, annað dæmið, *ég kem alveg*, er væntanlega stytting úr *ég kem alveg strax* eða *ég kem alveg rétt bráðum*. ÍN er með flettum í þremur liðum, annar liðurinn, „til áherslu“, er í raun merkingarlega sá sami og fyrsti liðurinn, ‘fullkomlega’, ‘algerlega’, þótt hér herði *alveg* á merkingu lýsingarorða. Það sama gildir kannski ekki um þriðja liðinn, ‘nærri því, nálægt því’, en þar er *alveg* notað með *vera* og sögn í nafnhætti um það sem er í þann mund að gerast. Þarna er ekki sama hástig og í fyrri liðunum tveim heldur nálgun. En það má þó hugsa sér að dæmi á borð við *ég var alveg að sofna* séu upprunnin í segðum eins og *ég var alveg við það að sofna* og þar hefur *alveg* hina hefðbundnu merkingu.

Ýmis fleiri merkingartilbrigði atviksorðsins *alveg* eru þó sannarlega til þótt ekki hafi þau komist í orðabækur. Hér á eftir verða sýnd nokkur dæmi þar sem hæpið væri að segja að *alveg* samsvaraði merkingunni ‘fullkomlega’, ‘algerlega’. Þau eru flest nýleg, aðallega fengin úr grunnunum Íslensku unglingamáli (ÍU), Íslenska talmálsbankanum (ÍSTAL) og Risamálheildinni 2022 (RMH) en nokkur eru eldri, eða úr ROH.

Fyrst eru dæmi um *alveg* í merkingu sem virðist helst samsvara atviksorðunum *talsvert* eða *nokkuð*:

- (12) a. svo þekki ég **alveg** marga sem eru fullorðnir sem hlusta á þetta (ÍU)
 b. svo fer ég líka **alveg** oft í Bústaði félagsmiðstöðina okkar (ÍU)

Þarna fara á eftir **magnorðið** (e. *quantifier*) *margir* og atviksorðið *oft* sem vísar líka til fjölda.²⁸ Þessi aukamerking er vafalaust sprottin af aðalmerkingu orðsins, þ.e. ‘algerlega’. En þarna væri ekki hægt að setja *algerlega* eða *fullkomlega* í staðinn án þess að setningarnar yrðu ankannalegar. Svolítið svipað dæmi má sjá í (13), með magnorðinu *nokkur*. Þar væri hins vegar ekki hægt að skipta *alveg* út fyrir *talsvert* þótt það sé kannski merkingin:

²⁸ Atviksorð hafa mismunandi **svið** (e. *scope*, sbr. t.d. Höskuld Þráinsson 2005:132–133), þ.e. sum geta átt við setningar í heild, önnur við einstaka liði innan hennar. Stundum getur verið erfitt að skera úr um við hvaða lið atviksorð á. Það mætti t.d. ímynda sér að *alveg* í (12) tengdist frekar sögnunum en orðunum *margir* og *oft*. En *alveg* í þessari merkingu kemur stundum fyrir í setningum með sögninni *vera* sem er jafnan heldur merkingarsnauð, sbr. þetta dæmi í RMH (Bland.is 2008): *Ég held að það sé alveg margt í því sem þú segir*.

- (13) Maður fékk sér til dæmis **alveg** nokkra kalda fyrir flug (RMH; Fréttablaðið.is 2018)

Hér er reyndar spurning hvaða orð það er sem *alveg* er notað til að hnykkja á. Það þarf ekki að vera *nokkur* því að *fá sér* kemur líka til greina. Merking *alveg* væri þá svipuð og ‘auðveldlega’, ‘hæglega’ (sbr. umræðu við dæmi (16) hér á eftir).

Í (14) má sjá dæmi þess að *alveg* samsvari helst atviksorðinu *mjög*:

- (14) Mér finnst **alveg** sorglegt þegar að fólk sýnir ekki áhuga á börnunum sínum (RMH; Bland.is 2003)

Dæmi um að *alveg* hafi áþekka merkingu og *mjög* eru ekki *alveg* ný af nálinni, sbr. eftirfarandi dæmi í ROH:

- (15) a. Þá við komum inn hjá Víðihólum [...] tók **alveg** að þykkna askan og vikurinn. (1876)
 b. Sætkenndur var smalinn stjarna þá, / Segjum heldur **alveg** fullur var hann. (19s20f)²⁹
 c. tíminn var **alveg** takmarkaður og ástæður slæmar heima. (1969–1970)

Hugsanlega er hér ekki um að ræða merkinguna ‘mjög’ heldur merkinguna ‘talsvert’, ‘nokkuð’ sem sjá mátti í (12). En þau dæmi virðast vera svolítið öðruvísi og einkum bundin við orð eins og *margin* og *oft*.

Í framhaldi af umræðu um *alveg* í merkingunni ‘talsvert’, ‘nokkuð’ er ástæða til að nefna hina *mjög* svo algengu samstæðu *alveg* og lýsingarorðið *ágætur* (s.s. *þetta er alveg ágætt*). Þar hefur *alveg* ekki merkinguna ‘algerlega’ heldur miklu frekar ‘talsvert’, ‘nokkuð’. En merking lýsingarorðsins *ágætur* hefur breyst með tímanum, áður merkti það ‘framúrskarandi’, ‘frábær’ (sbr. *ágætiseinkunn*) en núna er algengasta merkingin ‘þokkalegur’, ‘í góðu meðallagi’. Elstu dæmi um *alveg ágætt* á vefnum Tímarit.is merkja sum hver greinilega ‘al-

²⁹ Þetta er úr kvæðinu Rútur og Máni eftir Steingrím Thorsteinsson (1831–1913). Í því er máninn („smali stjarna“) persónugerður sem drykkjumaður (Steingrímur Thorsteinsson 1924:240–241). *Fullur* getur þarna merkt ‘drukinn’. En orðið er tvírætt í þessu samhengi og getur jafnframt vísað til þess að tunglið sé fullt. Ef sú merking er lögð í orðið hefur *alveg* hefðbundna merkingu, ‘algerlega’.

gerlega frábær'.³⁰ Hér er því dæmi um orð sem hefur fengið nýja merkingu og orðið sem oft er notað til að herða á því, *alveg*, hefur líklega þróast samhliða.

Í (16) er dæmi sem er dálítið erfitt að greina. Þarna er sögnin *geta* en mörg dæmi áþekk þessu eru til:

(16) þú getur **alveg** keypt þér síma á tuttugu þúsund (ÍSTAL)³¹

Það er eins og samhengið kalli fram merkinguna 'vel', 'auðveldlega' eða 'hæglega', frekar en 'algerlega' þótt sú merking sé vissulega nálæg. Í þessu dæmi virðist hvorki sérstök áhersla á *getur* né *alveg*, en um hlutverk mismunandi setningaráherslu verður rætt nánar í 3.4.1.

Í (17) má sjá *alveg* í návígi við orð sem tilgreina mælingu:

- (17) a. þau drekka oftast **alveg** hálfan bolla. (RMH; Bland.is 2004)
- b. Hef líka **alveg** tíu daga til að læra undir prófið (RMH; Bland.is 2006)
- c. Þetta er vægast sagt stórsýning því að við erum með **alveg** hundrað manns á sviði. (RMH; Vísir.is 2018)

Hér merkir *alveg* 'að minnsta kosti'. Þessi merking fer nálægt þriðja lið í ÍN, sjá (11), sem er 'nærri því', 'nálægt því'. En í (17) er samt örlítið annað á ferðinni, þetta er vissulega nálægt uppgefinni tölu en fer þó varla niður fyrir hana.

Alveg er stundum notað til að herða á atviksorðinu *núna*:

(18) jájájájá, ég var að hugsa um myndina núna **alveg** (ÍSTAL)

Hér er *alveg* á eftir *núna* en líklega er algengara að það fari á undan: *ég er að hugsa um þetta alveg núna*. Helstu samheiti *alveg* (s.s. *algerlega* og *gersamlega*) eru varla notuð á þennan hátt með *núna*. En til að tjá þessa merkingu eru oft notuð atviksorðin *nákvæmlega* og *akkúrat*: *ég er að hugsa um þetta akkúrat núna*. Það má því gera ráð fyrir að *alveg* geti haft merkinguna 'nákvæmlega'.

³⁰ Dæmi um þetta má sjá í (viii) en það er í lýsingu á fimleikasýningu á móti UMFÍ:

(viii) Stökkin tókust mjög vel, hring- og hástökkin mun betur en síðast, og flugstökkið var gott hjá flestum, en **alveg ágætt** hjá sumum þeirra, og var unun að sjá það. (Vísir 1914:4)

³¹ Upptakan hefur númerið 02-310-06 í gögnum ÍSTAL og setningin heyrir í kringum 17:50.

Stundum kemur *alveg* fyrir eitt og sér, þ.e. án meðfylgjandi lýsingarorðs eins og vænta mætti. Það stendur þá fyrir sjálft sig (í merkingunni ‘algerlega’) en einnig fyrir eitthvert ósagt lýsingarorð. Um þetta má sjá talmálsdæmi í (19):³²

- (19) [afgreiðslustúlkan] fer fram fyrir og fer að tala við hann [dreginn] og þú veist tínr upp með honum blýantana og gefur honum einn sko og setur þá aftur upp á og eitthvað og Hrund var bara **alveg** (.) hún sagði *ef þetta hefði verið í Þýskalandi þá hefði ég verið látin borga blýantana og rekin út með skömm* þú veist ((hlær)) hún var **alveg** bara (ÍSTAL)

Þetta er lýsing á atviki í bókaverslun í Reykjavík og samræðum um það síðar milli mælandans og konu sem hér er kölluð Hrund. Ungur sonur Hrundar hafði misst blýantaöskju á gólfið en var ekki atyrtur. Mæðginin virðast vera búsett í Þýskalandi og er Hrund undrandi á elskusemi afgreiðslustúlkunnar, hún var líklega *alveg* [gáttuð/hissal orðlaus ...].

3.3 *Alveg* sem lýsingarorð

Eins og áður segir er *alveg* greint sem atviksorð í orðabókum. En ýmis dæmi má finna um orðið í stöðu lýsingarorðs.³³ Í eftirfarandi dæmum mætti hæglega nota lýsingarorðið *alger* í staðinn:

- (20) a. **Alveg logn**, ekki of heitt og blautur völlur. (RMH; Twitter 2011)
 b. Þessi börn eru **alveg met:**) (RMH; Bland.is 2005)
 c. Já **alveg geðveiki** sko (ÍSTAL)

Mun algengara er að nota lýsingarorðið *alger* en *alveg* í stöðu lýsingarorðs og væntanlega eru til nafnorð sem taka sjaldan eða aldrei

³² Punktur innan sviga merkir stutta þögn. Hér er textinn skrifaður upp eins og í skrám ÍSTAL í Íslensku textasafni (þar hefur t.d. nöfnum verið breytt frá því sem er í upptökunum). Í (19) eru þó til glöggvunar settar inn viðbætur innan hornklofa, beina tilvitnunin skáletruð og orðið *alveg* feitletrað. Upptakan er númer 06-220-02 í gögnum ÍSTAL og brotið hefst í kringum 1:56:57.

³³ Rétt er að nefna að Aðalsteinn Eyþórsson (2015) hefur bent á að *alveg* geti staðið með nafnorði til að herða á merkingu þess (dæmið sem hann gefur er *það er alveg synd*). En hann talar þó aðeins um að það sé atviksorð.

með sér lýsingarorðið *alveg*. En *alveg* kemur þó nokkuð oft fyrir með orðunum *hryllingur*, *logn*, *met* og *óþarfi*, svo að nokkur dæmi séu tekin.

Þessi lýsingarorðsnotkun *alveg* er svipuð og dæmi eru um í sambandi við atviksorðin *svona*, *þannig* og *fyrirum*: *svona karlar*, *þannig matur*, *fyrirum forseti* o.s.frv.³⁴ Bæði í ÍO og ÍN kemur meira að segja fram að *svona* og *þannig* geti verið lýsingarorð. Í ÍO er ekkert sagt um lýsingarorðið *fyrirum* en í ÍN er orðið greint sem ao./lo.³⁵

Ekki er notkun *alveg* í stöðu lýsingarorðs *alveg* ný af nálinni. Í ROH er þetta dæmi sem er frá miðri 19. öld (Skúli Gíslason 1947:75):

- (21) Menn þessir voru sumir strokmenn úr sveit, en sumir **alveg fjallamenn**.

Um *alveg* eru 88 seðlar í ROH og þetta er eina dæmið þar sem hægt er að greina orðið sem lýsingarorð. Skúli Gíslason var uppi 1825–1888. Hann var því ungur maður þegar *alveg* fór fyrst að láta að sér kveða í málinu (sbr. 2.1 og 2.3). Hugsanlega var alltaf hægt að nota *alveg* sem lýsingarorð þótt ekki væri það algengt. En ef til vill var Skúla orðið einfaldlega ekki almennilega tamt þótt hann hefði heyrt það.

Hjá Þórbergi Þórðarsyni (1888–1974) er að finna áþekkt dæmi og hjá Skúla Gíslasyni en þetta eiga að vera orð Árna prófests Þórarinssonar (1886–1934):

- (22) Hugsaðu þér, vinur, hvað íslenzkir prestar eru trúlausir, í raun og veru **alveg heiðingjar**. (Þórbergur Þórðarson 1977:397)

Í öllum þeim dæmum sem fram að þessu hafa verið tilgreind um *alveg* í stöðu lýsingarorðs væri hægt að nota lýsingarorðið *alger* í staðinn: *algert logn*, *algert met*, *algerir fjallamenn*, *algerir heiðingjar*. En svo eru til önnur dæmi um *alveg* næst á undan nafnorði þar sem væntanlega væri hæpið að setja *alger* í staðinn:

- (23) a. En það er **alveg spurning** hvort það verður hægt að halda svona göngu (RMH; RÚV.is 2020)
b. Strákar eru líka búnir að senda mér skilaboð og segja að þeir vilji líka svona námskeið – það er **alveg pæling**. (RMH; Fréttablaðið.is 2018)

³⁴ Um *fyrirum* og *svona* í stöðu lýsingarorðs, sjá Höskuld Þráinsson 1981.

³⁵ Notkun *fyrirum* í stöðu lýsingarorðs hefur verið gagnrýnd, sbr. t.d. Árna Böðvarsson 1992:152 og *Málfarsbankann*.

- c. ég held við eigum **alveg helling** af þessum perum
(ISTAL)

Það væri líklega óvenjulegt að tala um *algera spurningu*, *algera pælingu* eða *algeran helling* í samhenginu í (23). Kannski má hugsa sér að strengir eins og *alveg spurning* og *alveg pæling* hafi upphaflega orðið til við styttingar, e.t.v. úr *alveg* <*gild/réttmæt* ...> *spurning/pæling*. Í lengri strengjunum væri *alveg* notað til að herða á merkingu lýsingarorðsins á eftir og ekkert óvenjulegt við þá notkun.³⁶ Þriðja tilvikið, *alveg hellingur*, á sér e.t.v. sambærilegan uppruna, *alveg heill hellingur*.

3.4 *Alveg* sem orðræðuögn

Hugtakið **orðræðuögn** (e. *discourse particle*) vísar til eins konar „auka-orða“ í talmáli. Þessi orð bera ekki eiginlega merkingu í sjálfum sér (þeim mætti yfirleitt sleppa án þess að merking breyttist) og oft er talað um að þau hafi hlutverk frekar en merkingu. Sem dæmi um orðræðuagnir má nefna *bara*, *erþakki*, *ha*, *hérna*, *nú*, *sko*, *þarna* og *þúst*. Orð sem oft hafa verið kölluð hikorð (s.s. *sko*, *hérna*, *þarna*) tilheyra hópi orðræðuagna en ekki eru þó allar orðræðuagnir hikorð. Orðin geta haft það hlutverk að stjórna samtali (þátttakendur nota þau þá sem nokkurs konar umferðarmerki í spjallinu) en þau geta líka látið í ljós afstöðu mælandans (í *þarna voru hvað tíu manns* er *hvað* ekki spurnar-orð heldur orðræðuögn sem tjáir fyrirvara mælandans um að hann fari e.t.v. ekki *alveg* rétt með fjöldann). Oft eru orðræðuagnir upphaflega atviksorð, sagnir eða orðasambönd, stundum hljóðfræðilega veikluð (s.s. *þú veist* > *þúst*). Ef orðræðuögn á sér uppruna í atviksorði er hún iðulega greind sem slíkt í orðabókum.³⁷

Hér á eftir verður rætt um dæmi þar sem *alveg* gegnir (eða kann að gegna) hlutverki orðræðuagnar. Fyrst er rætt um *alveg* sem dempun í tengslum við einhvers konar andmæli, þá um *alveg* sem merki beinnar ræðu og loks um *alveg* sem einhvers konar hikorð.

³⁶ Reyndar er hugsanlegt að *alveg* í dæmum (23a,b) gegni ekki hlutverki lýsingarorðs heldur orðræðuagnar, sbr. umfjöllun í 3.4.1 hér á eftir.

³⁷ Um orðræðuagnir, í íslensku og almennt, sjá t.d. Helgu Hilmisdóttur 2007, 2019–2020 og Þóru Björk Hjartardóttur 2011, 2020 og rit sem þær vísa til. Í skrifum þeirra er að finna miklu ítarlegri umfjöllun um fyrirbærið en hér er rými til.

3.4.1 *Alveg sem dempun*

Í þessu tilbúna dæmi mætti sleppa *alveg* án þess að merking setningarinnar raskaðist:

- (24) Hann hefur **alveg** kosið VG **en** hann myndi nú seint kalla sig vinstrimann

Alveg hefur samt ákveðið hlutverk. Það stendur hér sem eins konar dempun sem tengist einhvers konar andmælum síðar í segðinni *en*. Það er því í nágrenninu eitthvert samhengi, einhver andmæli, sem standa í sambandi við þetta *alveg*.³⁸ Í stað *alveg* mætti væntanlega nota *svo sem* (*sosum*) sem myndi líka teljast vera orðræðuögn.

Setningarnar í (25) eru allar brot úr spjalli nokkurra ungmenna um fréttaneyslu.

- (25) [Ófeigur:] ég fer nú **alveg** inn á Mbl (ÍÚ)
 [Sif:] ég hlusta líka **alveg** ef það er á (ÍÚ)
 [Þórarinn:] ef það er í útvarpinu þá hlusta ég **alveg** (ÍÚ)

Þarna koma andmælin (þetta 'en') ekki fram í talinu. En þau liggja í loftinu ef *svo* má segja, ungmennin höfðu fyrr í samtalinu nefnt að þau fylgdust lítið með fréttum. Hlutverk *alveg* er hér eins og áðan sambærilegt við *svo sem* (*sosum*).

Mismunandi setningaráhersla getur væntanlega greint að merkingu, þ.e. á milli atviksorðsins *alveg* og dempunaragnarinnar *alveg*:

- (26) a. Þú getur **ALVEG** farið í bíó (ég skal passa krakkana fyrir þig)
 b. Þú **GETUR alveg** farið í bíó (þótt það sé mikið að gera hjá þér)

Fyrri hlutar þessara tveggja tilbúnu málsgreina, það sem er fyrir framan svigana, hafa að geyma sömu orðin, *þú getur alveg farið í bíó*. Í (26a) er *alveg* atviksorð sem ber sterka setningaráherslu (merking *alveg* væri hér 'vel', 'hæglega' eða 'auðveldlega' frekar en 'algerlega',

³⁸ Dæmi um þetta hlutverk *alveg* eru sýnd í ÍN en þau voru sett þar inn eftir ábendingu frá greinarhöfundu haustið 2023. Þar er hlutverkinu lýst svo: „sem orðræðuögn með staðhæfingu, oft í andsvari eða mildum andmælum“.

sbr. umræðu við dæmi (16) í 3.2). Í (26b) er hins vegar um að ræða dempunarögnina *alveg*, sem væri í þessu tilviki borin fram í líkingu við [alə], og andmælin markast af tengingunni *þótt*. Sögnin *geta* ber hér sterka setningaráherslu.

Það dempunarhlutverk *alveg* sem hér hefur verið lýst á hugsanlega rætur að rekja til enskra áhrifa. Setningu á borð við *ég hlusta alveg á útvarp* EN *ég geri það samt sjaldan* mætti að minnsta kosti þýða sem *I totally listen to the radio, BUT very rarely*.

3.4.2 *Alveg* sem merki um beina ræðu

Nokkur atviksorð geta markað upphaf beinnar ræðu í tali og eru þá orðræðuagnir (sjá Kolbrúnu Ýri Bjarnadóttur 2009 sem fjallar um orðræðuagnir og beina ræðu). *Alveg* er í þessum hópi eins og hér má sjá dæmi um úr ÍSTAL en umræðuefnið er jarðskjálfti.³⁹

(27) B: mamma var **alveg**

A: ((hlær))

B: ((breytir rödd)) þið eruð svo utan við ykkur að þið getið ekki einu sinni fundið jarðskjálfta

Hér vitnar B orðrétt í móður sína en notar *alveg* til að merkja upphaf beinu ræðunnar. Til að merkja beina ræðu eru stundum notaðar fleiri en ein orðræðuögn:

(28) já og þegar þú sagðir bíl... bílslys áðan **alveg svona** „aaa“ og svo **svona** „jú ókei þetta gæti alveg verið“ (ÍÚ)

Stúlkan sem þarna talar merkir beinu ræðuna (sem er reyndar hennar eigin hugsanir) með *alveg svona*. Rétt á eftir kemur önnur tilvitnuð hugsun og þá notar hún *svona* eingöngu.

3.4.3 *Alveg* sem hikorð?

Í dæmunum um atviksorðið *alveg* í 3.2 hafði orðið ýmist merkinguna ‘algerlega’ eða merkingu sem var ekki svo ýkja fjarri þeirri merkingu. Merking *alveg* í dæmunum í (29) virðist hins vegar harla langt frá ‘algerlega’ því að þarna kemur orðið *frekar* sem dregur úr:

³⁹ Upptakan hefur númerið 06-107-03 í gögnum ÍSTAL og brotið hefst í kringum 10:56.

- (29) a. mér finnst **alveg** frekar slæmt að þúst félagslífið hérna er ekki mjög gott sko (ÍU)
- b. Okei **alveg** frekar glatað að lenda í einangrun 22. des. (RMH; Twitter 2021)
- c. ef vandamálin eru strax orðin svona eftir 3 mánuði virkar þetta **alveg** frekar vonlaust (RMH; Hugi.is 2009)
- d. Ég gerði það líka um daginn, það var **alveg** frekar gaman. (RMH; Hugi.is 2009)

Hlutverkið sem *alveg* hefur í setningunum í (29) er kannski að vinna tíma, þetta væri þá svipað og þegar hikorðið (ögnin) *sko* er notuð þegar mælandinn veit ekki *alveg* hvað hann ætlar að segja næst. *Eiginlega* eða *satt að segja* gætu hugsanlega líka komið hér í stað *alveg*, en báðar þessar segðir hafa oft heldur rýra merkingu.

3.5 Eldri dæmi sem stinga í stúf við nútímamál

Eins og áður segir eru dæmin um orðið *alveg* í ROH (lok 18. aldar–20. öld) 88 talsins.

Langflest þeirra samsvara atviksorðinu *algerlega* að merkingu. Inn á milli er samt eitt og eitt dæmi sem flestum þætti væntanlega óvenjulegt í nútímanum (sbr. Aðalstein Eyþórsson 2015):

- (30) a. Vér erum **alveg** ekkert annað en afskömtuð guðs öfl (1853)
- b. í því liggur þó **alveg** eingin viðurkenning á hinu, að vér álítum það rétt að ... (1859)
- c. Drykkjuskapur meðal pílta er **alveg** enginn (1883)
- d. Þar tengdi **alveg** ekki grand / hann, útlending við þjóð né land (19s20f)

Í öllum þessum dæmum kemur eitthvert neitunarorð á eftir *alveg*. Dæmi (30d) er í bundnu máli og ekki gott að giska á hvernig þetta væri orðað á nútímaíslensku. En í hinum þremur dæmunum myndu væntanlega flestir nota atviksmyndina *alls*: *alls engin viðurkenning*, *alls ekkert annað*, *alls enginn*. *Alls* getur haft merkinguna ‘algerlega’ og ef marka má dæmi ÍO kemur sú merking einkum fram í slagtogi við neitunarorð. Í (30) er því ekki um að ræða neina merkingarbreytingu miðað við nútímamál, það sem hér er á ferðinni er notkunarbreyting.

Fyrir utan *alveg* í návígi við neitunarorð má nefna þessi þrjú óvenjulegu dæmi:

- (31) a. af sömu ástæðum og **alveg** íslenzk mál voru tekin frá strandapíngunum og lögð til alþingis (1869)
- b. að alþing gjöri ákvarðanir um almenn ríkismál, eða um **alveg** dönsk mál (1869)
- c. Það eru þessi **alveg** innlendu mál sem ... (1879)

Hér yrði í nútímamáli væntanlega haft *alíslenskur*, *aldanskur* og *alinnlendur* í stað *alveg íslenskur/danskur/innlendur*. Aftur er hér um að ræða notkunarbreytingu en ekki eitthvert horfið inntak *alveg*.

3.6 Samantekt

Í kaflanum hefur verið litið á merkingu og hlutverk *alveg*. Í orðabókum er orðið jafnan flokkað sem atviksorð og það sagt merkja 'algerlega' eða 'nærri því'. Þegar dæmi úr nútímamáli eru athuguð sést skýrt að merkingartilbrigði eru mun fleiri. Hér var eftirfarandi nefnt: 'talsvert', 'mjög', 'vel, auðveldlega', 'að minnsta kosti', 'nákvæmlega', og loks 'algerlega' ásamt merkingu ósagðs lýsingarorðs. Allt ræðst þetta af samhengi hverju sinni, það er auðvitað ekki alltaf hægt að nota *alveg* til að tjá merkinguna 'mjög' svo að dæmi sé nefnt. Sum tilbrigðin voru nokkuð auðgreinanleg, önnur síður. En allt er þetta sprottið af upphaflegri merkingu *alveg*, þ.e. 'algerlega' (sbr. 2.1 og 3.2), og hefur þróast í ýmsar áttir í ólíku samhengi. Í orðabókum eru ekki nefndir aðrir orðflokkar en atviksorð. En sýnt var fram á að *alveg* getur verið lýsingarorð (í merkingunni 'alger') og einnig það sem kallað hefur verið orðræðuögn. Sem slík ögn hefur *alveg* a.m.k. tvenns konar hlutverk: í tengslum við andmæli (og samsvarar þá nokkurn veginn *svo sem*) og sem merki um beina ræðu. Hugsanlega er *alveg* líka notað sem hikorð (þ.e. orðræðuögn sem mælandi notar til að vinna sér tíma). Tilgangurinn með þessari greiningu á merkingu og hlutverki er ekki að gagnrýna orðabókahöfunda heldur að sýna fram á margbreytileika orðsins. Sum tilbrigðin sem greina má eru að öllum líkindum sárasjaldgæf og eiga kannski lítið erindi í orðabækur þar sem skýrleiki þarf að vera í fyrirrúmi. Loks var litið á nokkur eldri dæmi um *alveg* sem ríma illa við nútímamál. Í staðinn væri nú notað atviksorðið *alls* eða forskeytið *al-*.

Það er reyndar ekkert einsdæmi að atviksorð sem merkir ‘algerlega’ taki að færa út kvíarnar merkingarlega. Um það eru ýmis dæmi í öðrum málum. Enska atviksorðið *quite* merkti t.d. upphaflega ‘algerlega’ en getur nú einnig merkt ‘talsvert’, ‘mjög’ og ýmislegt fleira, svipað er að segja um norska orðið *helt*, og færeyska orðið *alvegis* en hvort tveggja merkir bæði ‘algerlega’ og ‘mjög’.⁴⁰

4 Örlítill samanburður við *algerlega* og fleiri samheiti

Í inngangi kom fram að *alveg* er í hópi algengustu orða. Hér verður það borið saman við atviksorðið *algerlega* og nokkur samheiti, bæði hvað varðar tíðni og hugsanlegar hömlur á notkun.

Ef tíðni *alveg* er borin saman við tíðni *algerlega* og nokkurra annarra samheita í Risamálheildinni kemur í ljós að *alveg* hefur algera yfirburðastöðu:

alveg	2.385.162
algerlega, algjörlega	315.361
gersamlega, gjörsamlega	82.482
alfarið	76.673
fullkomlega	72.513
fyllilega	33.663
aldeilis	29.812
öldungis	2.016

Tafla 1. Fjöldi dæma um *alveg* og ýmis samheiti orðsins í RMH.

Þetta eru miklir yfirburðir, jafnvel þótt þarna séu innan um einhver dæmi um *alveg* í óvenjulegri eða sjaldgæfri atviksmerkingu sem hin orðin hafa ekki, lýsingarorðið *alveg* og jafnvel orðræðuögnina *alveg*. *Öldungis*, sem virðist hafa verið einna algengasta orðið í merkingunni ‘algerlega’ á 19. öld (sbr. nmgr. 26), er þarna í neðsta sæti. Umskiptin á þessu merkingarsviði eru því mikil.

Alveg merkir oft, og reyndar langoftast, það sama og t.d. *algerlega* og *gersamlega*. Þessum orðum má oft skipta út fyrir *alveg*:

⁴⁰ Sbr. t.d. *Chambers Dictionary of Etymology* 1988:877, *Norsk Riksmålsordbok* II 1983:1754–1755 og Sprotin.fo.

- (32) a. Hún er **alveg** frábær
 b. Hún er **algerlega/gersamlega** frábær

En stundum gengur það illa þótt merkingin passi:

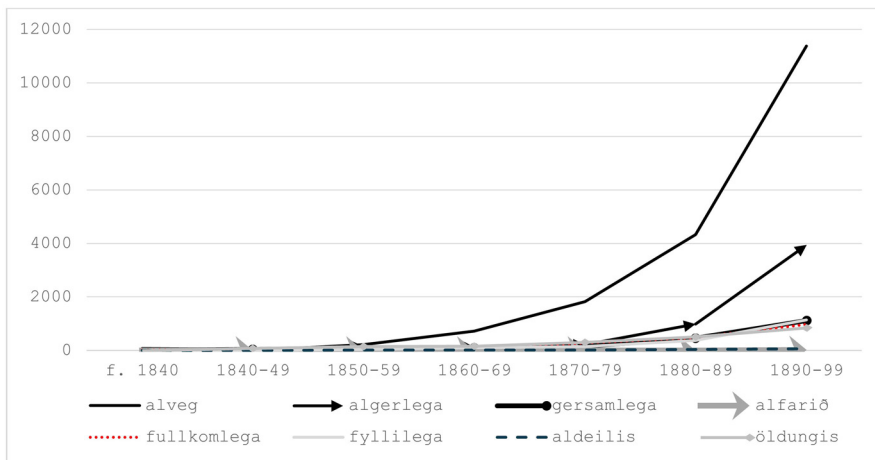
- (33) a. Þetta er **alveg** örugglega rétt
 b. Þetta er **algerlega/gersamlega** örugglega rétt

Ástæðan kann að vera sú að menn forðist að nota tvö orð í röð sem enda á *-lega*; alls kyns dæmi eru a.m.k. um *algerlega/gersamlega* á undan ferkvæðum orðum:

- (34) a. Þetta er **algerlega/gersamlega** óþolandi
 b. Þetta er **algerlega/gersamlega** ómissandi

En þessar hömlur, ef hömlur skyldi kalla, eiga ef til vill sinn þátt í þeirri yfirburðastöðu sem *alveg* hefur gagnvart þeim samheitum sem næst koma í tíðniröðinni.

Yfirburðir *alveg* eru síður en svo nýtilkomnir. Á *Mynd 1* má sjá samanburð á fjölda dæma um *alveg* og nokkur samheiti (þau sömu og í *Töflu 1*) í blöðum frá 19. öld (Tímarit.is):

Mynd 1. Fjöldi dæma í blöðum frá 19. öld um *alveg* og ýmis samheiti.

Fá dæmi eru um öll orðin framan af. En þegar upp úr 1860 fer *alveg* mjög að sækja í sig veðrið og í aldarlok ber það höfuð og herðar yfir

samheitin. Næstalgengast er *algerlega* (*algjör-, algiör-, -liga*) sem rís nokkuð. Dæmum um önnur orð fjölga vissulega líka en það skýrist af vaxandi efnismagni á tímabilinu. Dæmi eru um öll orðin nema *alveg* frá því fyrir 1840 (allt frá einu dæmi og upp í 79). Elsta dæmið um *alveg* í blöðum er frá 1846 svo að risið er býsna hratt. Eins og áður var vikið að kann hröð útbreiðsla orðsins að stafa af fordæmi menntamanna, ef til vill var orðinu jafnvel haldið að fólki. Einnig má huga að orðlengd. *Alveg* er eina orðið í hópnum að ofan sem er tvíkvætt, hin eru öll þrí- eða fjórkvæð. Þetta kann málnotendum að hafa þótt hentugt. Ef orðið á rætur að rekja til lærðrar orðmyndunar, eins og stungið var upp á hér að framan að gæti verið raunin, má velta fyrir sér hvort orðasmiðnum hafi e.t.v. þótt stuttleiki þess eftirsóknarverður.

5 Niðurlag

Hér hefur verið rætt um hið alpekkt og algenga orð *alveg* frá ýmsum hliðum. Í 2. kafla var sagt frá athugunum Prebens Meulengracht Sørensen frá 1977. Hann taldi orðið ungt (frá um 1800) og hafa breiðst hratt út upp úr 1850. Undir það var tekið hér en hins vegar var settur fyrirvari við þá skoðun hans að orðið væri upprunnið í talmáli. Í 3. kafla var sjónum síðan beint að ýmsum merkingum og hlutverkum *alveg*, einkum í nútímanum. Bent var á allnokkur merkingartilbrigði atviksorðsins *alveg* sem ekki er að finna í orðabókum (s.s. 'talsvert', 'mjög', 'hæglega' og 'að minnsta kosti'), rætt um notkun þess sem lýsingarorðs (s.s. *alveg logn*, *alveg met*) og ýmiss konar notkun þess sem orðræðuagnar (til að dempa, til að merkja beina ræðu og hugsanlega til að vinna tíma í samtali). Í 4. kafla var orðið loks stuttlega borið saman við nokkur samheiti, s.s. *algerlega* og *fullkomlega*. Í þessum hópi er *alveg* langalgengast í nútímamáli en yfirburðanna fer að gæta þegar upp úr miðri 19. öld. Á stuttri ævi orðsins hafa því orðið miklar sviptingar, bæði hvað varðar tíðni og margbreytileika í notkun.

Heimildir

- Aðalsteinn Eyþórsson. 2015. Hver er uppruni atviksorðsins alveg? *Vísindavefurinn*, 14. janúar. <https://www.visindavefur.is/svar.php?id=68641> (sótt 29. ágúst 2024).
- Alda Bryndís Möller. 2014. *Íslenskukennsla í Bessastaðaskóla og á fyrstu árum Reykjavíkurskóla 1805–1855*. Ritgerð til BA-prófs. Háskóli Íslands.
- Árni Böðvarsson. 1951. Þáttur um málfræðistörf Eggerts Ólafssonar. *Skírnir* 125:156–172.
- Árni Böðvarsson. 1992. *Íslenskt málfar*. Reykjavík: Almenna bókafélagið hf.
- Árni Helgason. 1947. Sigurður Pétursson. Í: *Merkir Íslendingar* 2. Þorkell Jóhannesson bjó til prentunar, bls. 161–169. Reykjavík: Bókfellsútgáfan.
- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. [Reykjavík:] Orðabók Háskólans.
- Biblía. *Það er: Heilög Ritning*. 1841. Viðeyjarklaustri: Hið íslenska Biblíufélag.
- Björn Gunnlaugsson. 1842. *Njóla*. Viðeyjarklaustri.
- Chambers Dictionary of Etymology*. 1988. Edinborg: Chambers.
- Finnbogi Guðmundsson. 1960. *Hómersþýðingar Sveinbjarnar Egilssonar*. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs.
- Fritzner, Johan. 1886–1896. *Ordbog over Det gamle norske Sprog* 1–3. Kristiania.
- Halldór J. Jónsson. 1949. *Stellurímur*. *Skírnir* 121:90–111.
- Halldór Laxness. 1965. *Upphaf mannúðarstefnu*. Ritgerðir. [Reykjavík:] Helgafell.
- Halldór Laxness. 1976. „Ljót er bölvuð blekkingin“. Aths. við „Vísnamál“ Þjóðviljans 11ta júlí. *Þjóðviljinn* 13. júlí, bls. 6.
- Helga Hilmisdóttir. 2007. *A sequential analysis of nú and núna in Icelandic conversation*. Nordica Helsingensia 7. Helsinki: University of Helsinki.
- Helga Hilmisdóttir. 2019–2020. Agnir í forfasa lota: líka í samtölum íslenskra unglinga. *Íslenskt mál* 41–42:213–224.
- Historía Pínunnar*. 1558. Þýð. Oddur Gottskálksson.
- Homer Odyssey*. [Án ártals.] Book Twenty-One. Þýð. Ian Johnston. <https://johnstoniatexts.x10host.com/homer/odyssey21html.html> (sótt í september 2024).
- Homeri Odyssea*. 1840. 21.–24. bók. Þýð. Sveinbjörn Egilsson. Viðeyjarklaustri.
- Höskuldur Þráinsson. 1981. Íranskeisari og íslenskt mál. *Íslenskt mál* 3:147–151.
- Höskuldur Þráinsson. 2005. *Setningar. Handbók um setningafræði*. Íslensk tunga 3. Reykjavík: Almenna bókafélagið.
- ÍN = *Íslensk nútímamálsorðabók*. Halldóra Jónsdóttir og Þórdís Úlfarsdóttir (ritstj.). Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://islenskordabok.arnastofnun.is> (sótt í september 2023).
- ÍO = *Íslensk orðabók*. 2002. (3. útg. aukin og endurbætt.) Mörður Árnason (ritstj.). Reykjavík: Edda.

- Íslensk orðtíðnibók. Sjá Jörgen Pind o.fl. 1991.
- Íslenskt textasafn. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://corpus.arnastofnun.is> (sótt í ágúst 2024).
- ÍSTAL = Íslenski talmálsbankinn. [Án ártals.] Í: Íslenskt textasafn. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://corpus.arnastofnun.is> (sótt í ágúst 2024).
- ÍU=Íslenskt unglingamál. [Án ártals.] Gagnagrunnur rannsóknarverkefnisins Íslenskt unglingamál: Rannsókn á samskiptaaðferðum í raungögnum (2018–2020). <https://tekstlab.uio.no/glossa2/iyl> (sótt í ágúst 2024).
- JÓ = Seðlasafn byggt á orðabók Jóns Ólafssonar úr Grunnvís. [Varðveitt á íslenskuvís Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík.]
- Jón Sigurðsson. 1858. Alþing og alþingismál. *Ný félagsrit* 18:1–112.
- Jónas Jónasson. 1896. *Ný dönsk orðabók með íslenskum þýðingum*. Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja.
- Jörgen Pind (ritstj.), Friðrik Magnússon og Stefán Briem. 1991. *Íslensk orðtíðnibók*. [Reykjavík:] Orðabók Háskólans.
- Katrín Axelsdóttir. 2014. *Sögur af orðum*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Kjartan Ottósson. 1990. *Íslensk málhreinun. Sögulegt yfirlit*. Reykjavík: Íslensk málnefnd.
- Kolbrún Ýrr Bjarnadóttir. 2009. *Bein ræða í samtölum*. Ritgerð til BA-prófs. Hugvísindasvið Háskóla Íslands.
- Konur skrifa bréf. *Sendibréf 1797–1909*. 1961. Finnur Sigmundsson bjó til prentunar. Reykjavík: Bókfellsútgáfan.
- Mariu saga. 1871. Útg. C.R. Unger. Christiania.
- Málfrásbankinn. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. malfar.arnastofnun.is (sótt í febrúar 2025).
- Norðanfari. 1883. Úr bræfi úr Patreksfirði 17/10–82. 8. janúar, bls. 98.
- Norsk Riksmålsordbok II. 1983. Kunnskapsforlaget.
- ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog / A Dictionary of Old Norse Prose*. <https://onp.ku.dk> (sótt í september 2024).
- Orðstöðulyklar. [Án ártals.] Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://arnastofnun.is/is/ordstodulyklar> (sótt í ágúst 2024).
- Páll Sigurðsson. 1877. *Aðalsteinn. Saga æskumanns*. Akureyri.
- RHM = *Risamálheildin*. 2022. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://malheildir.arnastofnun.is> (sótt í október 2024).
- Rigsarkivet. 5943. Magnússon, Finnur, gehejmearkivar. 1817–1847. Breve. T–.
- ROH = Ritmálssafn Orðabókar Háskólans – seðlasafn. [Varðveitt á Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum, Reykjavík.]
- ROH-g = Ritmálssafn Orðabókar Háskólans. Gagnasafn á vef Stofnunar Árna Magnússonar í íslenskum fræðum. <https://ritmalssafn.arnastofnun.is> (sótt í ágúst 2024).
- Sigfús Blöndal. 1920–1924. *Íslensk-dönsk orðabók*. Reykjavík.
- Sigurður Pétursson. 1844. *Ljóðmæli Sigurðar Péturssonar*. Reykjavík.

- Skúli Gíslason. 1947. *Sagnakver Skúla Gíslasonar*. Reykjavík: Helgafell.
- Sprotin.fo. [Án ártals.] Netorðabækur. <https://sprotin.fo> (sótt í september 2024).
- Starkaður Barkarson, Steinnþór Steingrímsson og Hildur Hafsteinsdóttir. 2022. Evolving Large Text Corpora: Four Versions of the Icelandic Gigaword Corpus. *Proceedings of the Language Resources and Evaluation Conference*, bls. 2371–2381. Marseille.
- Steingrímur Thorsteinsson. 1925. *Ljóðmæli*. 4. útg. Reykjavík.
- Steingrímur J. Þorsteinsson. 1943. *Upphaf leikritunar á Íslandi*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag.
- Stjorn*. 1862. Útg. C.R. Unger. Christiania.
- Sveinbjörn Egilsson. 1952. *Ljóðmæli*. 2. útg. Reykjavík: Mál og menning.
- Sørensen, Preben Meulengracht. 1977. Alveg. *Opuscula* 2 (2):245–253. Bibliotheca Arnarnagana 25 (2).
- Tímarit.is. [Án ártals.] Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn. <https://timarit.is> (sótt í september 2024).
- Visir*. 1914. Frá leikmóttinu. 18. júní, bls. 1 og 4.
- Þjóðviljinn*. 1904. Ísafjörður 6. ág. 1904. 17. ágúst, bls. 130.
- Þóra Björk Hjartardóttir. 2011. Orðræðuögnin er það ekki. *Íslenskt mál* 33:19–51.
- Þóra Björk Hjartardóttir. 2020. Allur er varinn góður. Orðið *hvað* sem orðræðuögn. *Orð og tunga* 22:1–18.
- Þórbergur Þórðarson. 1977. *Ævisaga Árna prófests Þórarinssonar* III. Reykjavík: Mál og menning.
- Þórunn Blöndal. 2004. Endurgjöf í samtölum. *Íslenskt mál* 26:123–145.

Lykilorð

atviksorð, lýsingarorð, orðræðuagnir, orðsifjar, tíðni

Keywords

adverbs, adjectives, discourse particles, etymology, frequency

Abstract

This article examines various aspects of the highly frequent Icelandic word *alveg* (cf. *al-* ‘all’ and *-veg* ‘way’). The word is of rather recent origin, with the oldest example from around 1800. The frequency of *alveg* increases rapidly in the second half of the 19th century, and today it is by far the most frequent word conveying the meanings ‘completely’, ‘totally’. Origins in the spoken language have been suggested. This paper offers the alternative hypothesis that *alveg* might have been coined by intellectuals, possibly as a deliberate countermove against the allegedly disreputable *allagutu* (‘close to’, ‘ever (since)’, cf. *allur* ‘all’ and *gata* ‘road’) and the Danish loanword *aldeilis*

(‘completely’). The semantic and functional range of *alveg* is broader than suggested by existing dictionary entries. In order to examine this discrepancy, examples were collected from both written and spoken language corpora. The data reveal that the adverb *alveg* can convey meanings such as ‘considerably’, ‘very’, ‘easily’ and ‘at least’, depending on context. Furthermore, *alveg* can sometimes be an adjective, meaning ‘absolute’, ‘complete’ (as in e.g. *alveg hryllingur* ‘absolute horror’), a function not mentioned in dictionaries. Finally, the use of *alveg* as a discourse particle in three different functions is discussed: (1) as a downtoner preceding an objection (*ég hlusta alveg á útvarp EN ég geri það samt sjaldan* ‘I totally listen to the radio, BUT very rarely’), (2) as a marker for quotes (*og hún alveg: „ertu eitthvað bilaður?“* ‘and she’s like: „are you crazy?“’) and (3) as a possible hesitation particle (*það var alveg frekar gaman* ‘it was, like, rather fun’).

Katrín Axelsdóttir
Íslensku- og menningardeild
Háskóla Íslands
Arngrímögötu 5
IS-107 Reykjavík
katax@hi.is